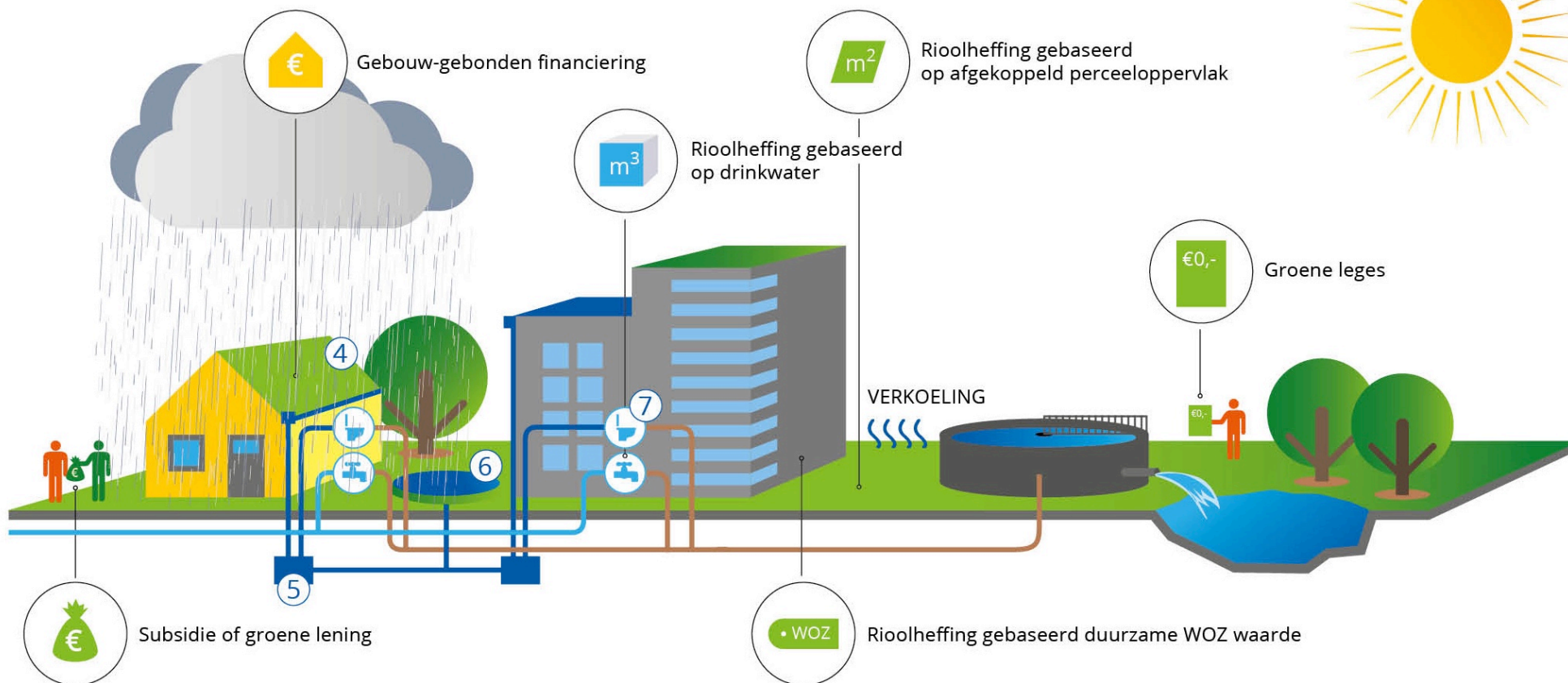

Pilots voor financiële prikkels

Pilots en samenwerking financiële prikkels voor klimaatadaptatie

Carleen Mesters (Stroom en Onderstroom) en Anne-Marie Bor (NextGreen)

STROOM en ONDERSTROOM

Colofon

Pilots voor financiële prikkels

Pilots en samenwerking financiële prikkels voor klimaatadaptatie

In opdracht van het [Deltaprogramma Ruimtelijke Adaptatie](#)

Inventarisatie en tekst

Carleen Mesters, [Stroom en Onderstroom](#)

Anne-Marie Bor, [NextGreen](#)

Met dank aan

Ministerie van Infrastructuur en Waterstaat, DG Water en Bodem

Deze publicatie is te vinden op

www.ruimtelijkeadaptatie.nl en www.nextgreen.nl/vergroenen-belastingen

Copyright © 2018

Figuur voorzide: infographic uit 'Financiële prikkels voor klimaatadaptatie'

Management samenvatting

Zeker 18 gemeenten, 9 waterschappen, een provincie en twee drinkwaterbedrijven willen via het uitvoeren van pilots samen leren hoe financiële prikkels werken om klimaatadaptief gedrag van particulieren te stimuleren. Dat blijkt uit een enquête die in de zomer van 2018 is gehouden onder een groot aantal gemeenten, waterschappen en provincies. De hoofdconclusies en aanbevelingen uit de enquête zijn getoetst bij een groep respondenten en klankbordgroep, en lichten we in dit rapport nader toe:

- Start met vier clusters van pilots in 2019; bij toename belangstelling als een groeimodel in 2020 verder uit te bouwen;
- Richt drie landelijke werkgroepen in voor uitwerking van gezamenlijke thema's. Basis hiervoor zijn de ervaringen binnen de pilots, aangevuld met externe expertise;
- Deel geleerde lessen uit pilots en werkgroepen in één bredere gezamenlijke bijeenkomst per jaar, en verspreidt ze via nieuwsbrief en kennisportaal Deltaprogramma Ruimtelijke Adaptatie (DPRA).

Context

Omdat in steden en dorpen meer dan de helft van het oppervlak uit privaat terrein bestaat, willen overheden hun inwoners en bedrijven stimuleren om hun gebouw en perceel klimaatbestendig in te richten.

De eerdere inventarisatie Financiële prikkels voor klimaatadaptatie (2017) laat zien dat het differentiëren van watergerelateerde heffingen als financiële prikkel mogelijkheden biedt om op structurele wijze particulieren te bewegen.

Haalbaarheidsstudie

Naar aanleiding van de eerdere inventarisatie en een bijbehorende actie in het Deltaplan 2017 voerden we in opdracht van de Stuurgroep Ruimtelijke adaptatie een haalbaarheidsstudie uit naar de (on)mogelijkheden van een gezamenlijk ontwikkeltraject met de elementen:

- a. Het uitvoeren van pilots en leren van elkaar
- b. Het opzetten van een Toolkit met afwegingsmodel
- c. Modelverordening duurzame rioolheffing (gereed)

De Stuurgroep Ruimtelijke adaptatie heeft tevens op 22 maart 2018 besloten om bij gebleken haalbaarheid over te gaan tot uitvoering van het ontwikkeltraject (go – no go besluit). De resultaten van dit onderzoek zijn bedoeld om te helpen dit besluit te nemen. Een enquête en een bijeenkomst met belangstellende respondenten laten samen met een reactieronde van de klankbordgroep zien dat het thema 'financiële prikkels' erg actueel is bij betrokkenen. De samenwerking kan verder vorm krijgen rond drie onderdelen:

Vier clusters van pilots: Gemeenten en waterschappen starten met pilots, gesteund door provincies en in eerste instantie gericht op een duurzame rioolheffing bijvoorbeeld door middel van differentiatie van de heffing. Betrokkenen leren van elkaar in clusters, die zich vormen rond de pilots. Hierin ontwikkelen ze al doende content voor de toolkit. Genoemd zijn een cluster met een pilot rond bedrijventerreinen, een cluster met een pilot in steden en een pilot in een Brabants cluster.

Drie landelijke werkgroepen: Landelijk richt het totale samenwerkingsverband een aantal thematische werkgroepen in: A) Beslismodel financiële prikkels, B) Toetsing percelen en C) Effectiviteit prikkel oftewel onderzoek naar mate van gedragsverandering. Iedere werkgroep borgt vertegenwoordiging uit ieder cluster met een pilot en betreft zo nodig externe expertise binnen de passende kaders van DPRA of van de gezamenlijk financierende gemeenten, waterschappen en provincies.

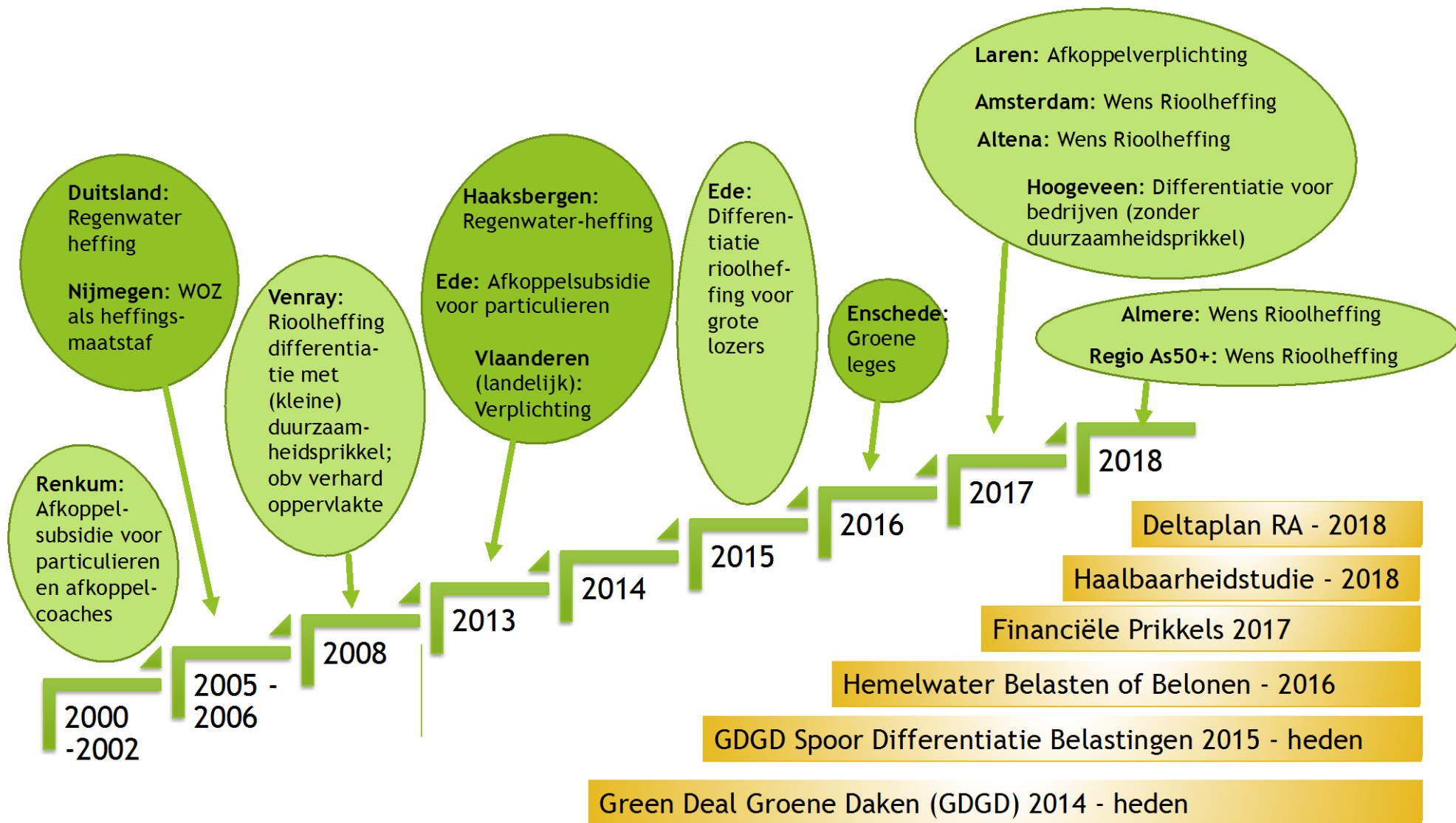
Samen leren en kennis versnellen: Geleerde lessen uit pilots en werkgroepen worden verwerkt tot onderdelen voor de Toolkit en gedeeld via nieuwsbrieven, het kennisportaal Ruimtelijke adaptatie, en events van andere initiatieven rond klimaatadaptatie. Overkoepelend procesmanagement draagt zorg voor organisatie, borging en communicatie van en binnen het geheel.

Commitment en financiering

De verwachte doorlooptijd is 2 tot 3 jaar, met een gezamenlijke start in 2019 door organisaties die direct aan de slag willen of al aan de slag zijn met pilots. Op weg naar 2020 breidt dit aantal pilots en partners naar behoefte en belangstelling verder uit. In een eerste gezamenlijke bijeenkomst in het voorjaar van 2019 worden de beoogde landelijke thematische werkgroepen verder ingericht en gestart.

De totale kosten worden door partijen en DPRA samen gedragen. Op basis van het in de enquête geuite commitment wordt van overheden een bijdrage gevraagd, afhankelijk van of men actief zelf een pilot opzet. Met deze bijdrage wordt de organisatorische en proceskant van de samenwerking en de werkgroepen gefinancierd, en (waar van toepassing) de eigen pilot. Daarnaast wordt een bijdrage gevraagd van DPRA in de vorm van ondersteuning en/of inhoudelijke kennis voor de pilots en landelijke werkgroepen. Een deel van de bijdrage van DPRA kan worden omgezet in een bijdrage natura door aan te sluiten bij bestaande trajecten zoals Behavioural Insight Teams (BIT).

Het commitment wordt aangegaan voor minimaal twee jaar, later instromen en/of verlengen is naar behoefte mogelijk.

Figuur: Tijdlijn die toont hoe 'vergroenen van belastingen' voor klimaatadaptatie sinds 2000 door verschillende gemeenten is opgepakt. De groene bollen en ovalen tonen projecten die zijn uitgevoerd en concrete wensen die leven bij diverse gemeenten. De gele blokken schetsen de projecten en trajecten die deze beweging helpen voortstuwten. Bron en beschrijvingen: *Financiële prikkels voor klimaatadaptatie (2018)*

Inhoud

Colofon	2	5 Plan van aanpak pilots en samenwerking	14
Management samenvatting	3	5.1 Clusters met pilots	14
Inhoud	5	5.2 Landelijke samenhang	15
1 Financiële prikkels voor klimaatadaptatie	6	5.2.1 Landelijke thema's in werkgroepen	15
2 Resultaten enquête, beleid klimaatadaptatie	7	5.2.2 Onderlinge samenhang versterken	15
2.1 Respondenten	7	5.3 Commitment	16
2.2 Huidig beleid klimaatadaptatie	7	5.4 Kosten en financiering	16
2.2.1 Financiële prikkels	7	5.4.1 Financiering	16
2.3 Plannen voor financiële prikkels	8	5.4.2 Beoogde resultaten en doorlooptijd	16
2.3.1 Geen beleid – wel financiële prikkels	8	5.5 Conclusie plan van aanpak	17
2.3.2 Geen beleid – wel plannen voor financiële prikkels	8	Bijlage 1: Samenstelling Klankbordgroep	18
2.4 Conclusie beleid en financiële prikkels	9	Bijlage 2: Werkspoor Differentiatie Belastingen	18
3 Resultaten enquête, pilots	10	Bijlage 3: Enquete en begeleidende e-mail	19
3.1 Pilots, wie	10		
3.1.1 Pilots en partners	10		
3.2 Pilots, wat	10		
3.2.1 Financiële prikkels	10		
3.2.2 Vergroenen van belastingen	10		
3.2.3 Thema's pilots	11		
3.3 Conclusie pilots	11		
4 Resultaten enquête, samenwerking	12		
4.1 Doel samenwerking	12		
4.2 Partners	12		
4.3 Thema's en speerpunten	12		
4.4 Omvang samenwerking en looptijd	13		
4.5 Conclusie samenwerking	13		

1 Financiële prikkels voor klimaatadaptatie

De toegenomen urgentie van ruimtelijke adaptatie stelt Nederland voor een opgave die overheden, het bedrijfsleven, maatschappelijke organisaties en burgers alleen in gezamenlijkheid het hoofd kunnen bieden. Een waterrobuuste en klimaatbestendige inrichting vraagt inzet van iedereen. In de eigen achtertuin, op daken, op het private grondgebied van bedrijven en in de openbare ruimte. Iedere partij afzonderlijk kan maatregelen nemen, met regie op lokaal niveau.

Aangezien in stedelijk gebied meer dan de helft van het oppervlak uit privaat terrein bestaat, is het belangrijk om bewoners en bedrijven te stimuleren om met deze opgave aan de slag te gaan. Dat kan op verschillende manieren, zoals via communicatie, regelgeving, subsidie of andere financiële prikkels. In het Deltaplan Ruimtelijke adaptatie 2017 is dit laatste als een aparte actie benoemd: *“Voor 2020 verkent het Rijk met waterschappen, gemeenten en provincies of het mogelijk en effectief is om klimaatbestendig handelen door private partijen te stimuleren met financiële prikkels waaronder differentiatie van heffingen”*.

Door een breed samenwerkingsverband van VNG, UvW, IPO, RIONED, enkele gemeenten en waterschappen en het nationale Deltaprogramma Ruimtelijke Adaptatie is verkend welke financiële prikkels gemeenten en waterschappen kunnen inzetten om inwoners en ondernemers te bewegen tot het klimaatbestendig inrichten van hun perceel. De inventarisatie [Financiële prikkels voor klimaatadaptatie](#) laat zien dat het differentiëren van watergerelateerde heffingen als financiële prikkel mogelijkheden biedt om op structurele wijze particulieren te bewegen tot klimaatadaptatie op eigen terrein. Differentiatie van heffingen combineren met andere instrumenten zoals communicatie en regelgeving, genereert naar verwachting de meeste inzet van particulieren voor het klimaatadaptief inrichten van percelen, straten en/of wijken.

Naar aanleiding van voornoemde inventarisatie en de daarin geformuleerde aanbevelingen heeft de Stuurgroep Ruimtelijke adaptatie op 22 maart 2018 ingestemd met het doen van een haalbaarheidsstudie naar een gezamenlijk ontwikkeltraject dat de volgende elementen bevat:

- a. Het uitvoeren van pilots en leren van elkaar
- b. Het opzetten en vullen van een Toolkit met afwegingsmodel
- c. Duurzame modelverordening ([in concept] gereed).

De eerste stap is uitgevoerd conform de opdracht van 22 maart in de vorm van een haalbaarheidsstudie voor een gezamenlijk ontwikkeltraject. De Stuurgroep Ruimtelijke adaptatie heeft tevens op 22 maart 2018 besloten om bij gebleken haalbaarheid over te gaan tot uitvoering van het ontwikkeltraject (go – no go besluit).

Deze rapportage laat de uitkomst zien van de enquête ‘Samenwerking financiële prikkels voor klimaatadaptatie’ die hiervoor is uitgevoerd (zie bijlage 3 voor de gebruikte vragenlijst). De resultaten geven inzicht in:

1. Of men samen verder wil ontwikkelen en effectiviteit toetsen van vergroenen watergebonden belastingen voor klimaatadaptatie;
2. Welke minimaal 5 gemeenten, 5 waterschappen en 1 of meer provincies de start van het ontwikkeltraject willen vormen;
3. Welke leerdoelen deelnemende partijen individueel en gezamenlijk hebben, inzicht in onderwerpen en thema’s om gezamenlijk aan te pakken, zoals toetsing van percelen. Eventueel een opzet voor werkgroepen binnen de samenwerking;
4. Met welke eerste tranche aan pilotprojecten het ontwikkeltraject gevuld kan worden;
5. Welke kansrijke (combinaties van) maatregelen de betreffende gemeenten en waterschappen in deze pilots willen verkennen en hoe we de pilots gaan aanpakken;
6. Hoe de potentiële partners samen het beoogde doel willen bereiken. Bijvoorbeeld een Community of Practice, of juist meer thematische werkgroepen;
7. Hoe de specifieke thematiek in een vruchtbare samenwerking met andere initiatieven waaronder het Platform Samen Klimaatbestendig vorm kan krijgen;
8. Welke kosten en financiële dekking mogelijk is (uren en middelen voor pilots, toolkit en gezamenlijk ontwikkeltraject);
9. Welke tijdschikking partijen voor ogen hebben voor het gezamenlijke ontwikkeltraject.

De antwoorden op de vragen in de enquête over beleid klimaatadaptatie en financiële prikkels (hoofdstuk 2), pilots (hoofdstuk 3) en samenwerking (hoofdstuk 4) geven samen een doorkijk naar een plan van aanpak voor de samenwerking (hoofdstuk 5). De resultaten en mogelijke invulling voor samenwerking zijn voorgelegd en besproken met geïnteresseerde gemeenten, waterschappen, provincies en enkele andere organisaties. Tevens is de klankbordgroep geraadpleegd die bij eerdere onderzoeken op dit vlak ook betrokken was.

2 Resultaten enquête, beleid klimaatadaptatie

Met de reacties op de eerste acht vragen in de enquête over huidig beleid en plannen komen eerste indrukken voor het verder ontwikkelen van financiële prikkels naar voren.

2.1 Respondenten

De online vragenlijst is verzonden aan circa 180 gemeenten, waterschappen en provincies. Daarnaast is er een oproep gedaan in de nieuwsbrief van Ruimtelijke Adaptatie. Dit leverde in totaal 75 reacties op, waarvan 44 deelnemers de vragenlijst volledig hebben beantwoord. Van de niet-volledig beantwoorde vragenlijsten hebben we nog 15 reacties meegenomen van personen die halverwege of verder waren gekomen, omdat ook daar bruikbare antwoorden voor het plan van aanpak tussen zaten. In de verwerking van de reacties in de volgende hoofdstukken werken we met de antwoorden van 59 respondenten. Figuur 7 toont de verdeling van antwoorden van de 28 gemeenten, 9 waterschappen, 2 provincies, 2 Rijksoverheden, kennisorganisatie, burgerinitiatief, leverancier en drinkwaterbedrijf.

2.2 Huidig beleid klimaatadaptatie

Zo'n 46 van de 59 respondenten (78%, voornamelijk gemeenten en waterschappen) geven aan beleid te hebben voor het stimuleren van klimaatadaptatie op particulier terrein (figuur 1 inhoud, figuur 7 kentallen van antwoorden).

Figuur 1: Impressie huidig beleid klimaatadaptatie

Genoemd is divers beleid gericht op ontsteden, vergroenen, verkoelen en waterberging. Met name gericht op het verhogen van de bewustwording dat overheden de klimaatproblemen niet alleen kunnen oplossen, maar daarvoor ook bewoners, woningcorporaties en bedrijven nodig heeft. Concrete beleidsinstrumenten variëren van subsidies voor adaptatiemaatregelen (afkoppelen, regentonnen, geveltuinen, groene daken), nieuwsbrieven, huisbezoeken, informatiemarkten, regionale campagnes via waterschap en tuincentra. Kortom acties ter verhoging van bewustwording en het ondersteunen van bewoners en bedrijven bij de uitvoering van adaptatiemaatregelen (figuur 1).

2.2.1 Financiële prikkels

Van deze 46 respondenten met adaptatiebeleid hanteert ruim de helft (26 overheden) financiële prikkels om private partijen te stimuleren om klimaatadaptatie maatregelen toe te passen (figuur 2 inhoud, figuur 7 kentallen van antwoorden). Het gaat dan om een subsidie als bijdrage in de kosten voor aanleg groene daken, geveltuinjes en regentonnen voor huiseigenaren, scholen en Verenigingen voor eigenaren. Ook geven gemeenten subsidie voor afkoppelen verhard oppervlak, en/of voor aanschaf en aanleg van infiltratiekratten e.d. Een gemeente heeft een kleine subsidieregeling voor het 'verminderen hitteplekken', met maximaal 50% subsidie voor het vergroenen en ontsteden van zowel openbare als private ruimten die aantoonbaar (hittekaart) in hoge mate opwarmen. Andere toegepaste financiële prikkels zijn korting op bouwleges bij groene daken of Nul-Op-de-Meter-woningen. Voor bedrijven worden duurzaamheidsleningen, stimuleringsbijdragen, leverancierskorting en Milieu InvesteringsAftrek gehanteerd.

Figuur 2: Impressie financiële prikkels

2.3 Plannen voor financiële prikkels

Ruim 40% van de 46 gemeenten en waterschappen met klimaatadaptatiebeleid geven aan plannen te hebben voor verder ontwikkelen van financiële prikkels. Het betreft zowel overheden die momenteel financiële prikkels hanteren (figuur 3 inhoud, figuur 7 kentallen) als overheden die dat nog niet doen (figuur 4 inhoud, figuur 7 kentallen). Zij denken daarbij aan beleidsinstrumenten zoals hiervoor beschreven, en daarnaast aan tariefdifferentiatie voor bewoners, woningcorporaties en bedrijven. Deze respondenten geven aan in de planvorming gebruik te willen maken van ervaringen en ideeën uit bestaande (voorbeeld)projecten. Negen gemeenten hebben differentiatie van rioolheffing opgenomen in het coalitieakkoord, een groter aantal heeft er over nagedacht.

Figuur 3: Impressie wel beleid, zowel financiële prikkels - als plannen

Figuur 4: : Impressie wel beleid, geen financiële prikkels – wel plannen

2.3.1 Geen beleid – wel financiële prikkels

Zo'n 10 gemeenten geven aan geen beleid te hebben voor het stimuleren van klimaatadaptatie op particulier terrein maar wel financiële prikkels en/of plannen daarvoor te hebben (figuur 5 inhoud, figuur 7 kentallen). Deze prikkels betreffen afkoppelsubsidies (zoals bij rioolvervangingsprojecten) en subsidies voor groene daken. Deze prikkels zijn vooral gericht op eigenaren van bestaande woningen. Bij gemeenten die plannen hebben voor financiële prikkels gaat het ook over nieuwbouw. Zij verkennen mogelijke prikkels om bijvoorbeeld hemelwater dat in de achtertuin valt af te koppelen van het riool.

Figuur 5: Impressie geen beleid – wel financiële prikkels

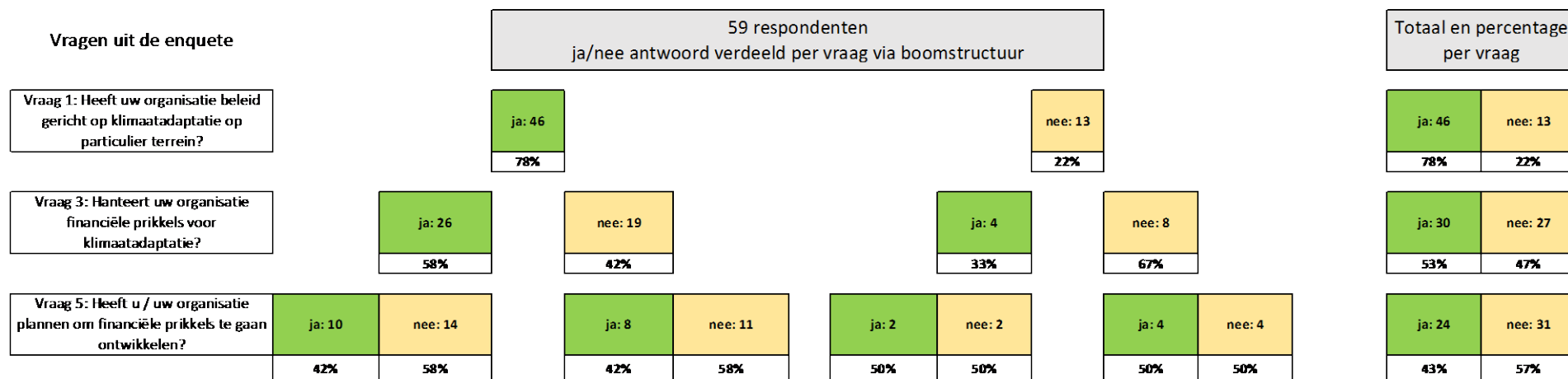
Figuur 6: Impressie geen beleid – zowel financiële prikkels als plannen

2.3.2 Geen beleid – wel plannen voor financiële prikkels

Tot slot is er een aantal overheden dat voorsnog alleen plannen heeft voor financiële prikkels. Hierbij is sprake van onderzoek en wordt ook gekeken naar (buur)gemeenten die al wel prikkels hanteren.

Onderstaande figuur 7 geeft via een boomstructuur weer in welke verhouding en samenhang de respondenten op de verschillende ja / nee vragen hebben geantwoord.

Figuur 7 : Overzicht van antwoorden over klimaatbeleid van in totaal 59 respondenten. Via een boomstructuur is zichtbaar hoeveel organisaties beleid hanteren voor klimaatadaptatie, welk aandeel van deze organisaties financiële prikkels hanteert, en hoeveel organisaties daar plannen voor hebben.

2.4 Conclusie beleid en financiële prikkels

Het onderwerp financiële prikkels leeft enorm bij gemeenten, waterschappen en provincies. Het wordt gezien als een aanvullend onderdeel binnen de zich ontwikkelende

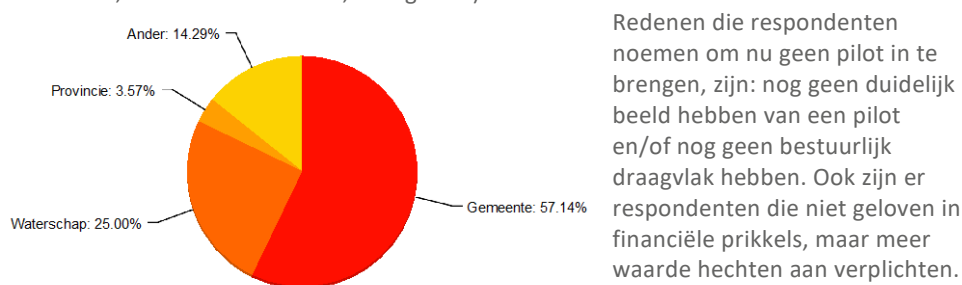
beleidsmix om particulieren te stimuleren om hun eigen percelen klimaatadaptief te maken. De wijze waarop een dergelijke prikkel zoals korting op de rioolheffing op de meest effectieve wijze kan bijdragen is daarbij nog een zoektocht.

3 Resultaten enquête, pilots

Een belangrijk onderdeel binnen deze haalbaarheidsstudie bestaat uit het inventariseren van lopende pilots en belangstelling bij gemeenten en waterschappen om een lopende of nieuw op te starten pilot in te brengen. De potentiële pilots zijn de pijlers uit de praktijk die het eventuele gezamenlijke ontwikkeltraject dragen en voeden.

3.1 Pilots, wie

Zo'n 11 respondenten hebben de vragen over pilots niet beantwoord (vanaf vraag 17). Van de 48 respondenten die vraag 17 over pilots wel heeft beantwoord, geeft 65% om uiteenlopende redenen aan pilots te willen doen rond financiële prikkels voor klimaatadaptatie. Het gaat om 18 gemeenten, 9 waterschappen, een provincie, een watercyclusbedrijf, een drinkwaterbedrijf, een burgerinitiatief en een leverancier (29 overheden, en 2 niet-overheden, zie figuur 8).

Figuur 8: Type respondenten met wens pilot inbrengen

Vrijwel alle organisaties die een pilot willen inbrengen, willen dit in samenwerking met andere partijen doen. Zij antwoordden bij vraag 18 dat zij geïnteresseerd zijn in een gezamenlijk ontwikkeltraject. Slechts een gemeente wil wel een pilot inbrengen, en verder alleen agendalid zijn. Zij hebben een pilot gedaan rond subsidie per m² afkoppelen. Ook van de in totaal 17 respondenten die nu geen pilot willen inbrengen, willen er wel 5 de bijkomsten bijwonen, en 8 willen agendalid zijn. En een aantal organisaties geeft aan nog niet zover te zijn, maar wel graag nauw betrokken te willen zijn.

Voor de pilots ziet men met name de gemeenten en waterschappen als ankers.

3.1.1 Pilots en partners

Een groot deel van de respondenten geeft bij de vraag naar met welke partners men deze pilots zou willen uitvoeren aan, dat het van belang is om vooral aan te sluiten bij huidige regionale samenwerkingsverbanden zoals Amsterdam Rainproof, Platform Arnhem

Klimaatbestendig, Limburg Waterklaar en As50+ (samenwerkingsverband rond water van Aa en Maas met gemeenten Oss, Uden, Meijerijstad, Boekel en Bernheze). De ervaring in de lopende pilot in gemeente Enschede bevestigt het belang van samenwerking met een waterschap zoals Vechtstromen.

3.2 Pilots, wat

Enkele respondenten noemen de pilot als proeftuin, anderen noemen het een kans om te experimenteren met financiële prikkels voordat een en ander rijp is voor opschaling binnen de hele gemeente of waterschapsgebied. Wat betreft type financiële prikkel, geven we hieronder de volgorde van prioriteit en de bijbehorende score weer.

3.2.1 Financiële prikkels

1. Financiële prikkels voor klimaatadaptatie algemeen (4,2)
2. Vergroenen van belastingen (4)
3. Structurele financiële prikkels (bijvoorbeeld korting rioolheffing) (3,9)
4. Eenmalige financiële prikkels (bijvoorbeeld subsidie) (3,6)

Toelichting: 5=Zeer belangrijk, 4=Belangrijk, 3=Redelijk belangrijk, 2=Enigszins bel., 1= Onbelangrijk

Verder zijn genoemd ('Anders, namelijk') een waterrekening, breed kijken naar alle mogelijkheden en het opzetten van een fonds dat gevuld wordt door 'vervuilers' en waar 'beloningen' uit betaald kunnen worden.

3.2.2 Vergroenen van belastingen

De onderdelen binnen het thema 'vergroenen belastingen' ontlopen elkaar niet zo veel.

- Vergroenen belastingen klimaatadaptatie in het algemeen (3,7)
- Rioolheffing (3,6)
- Waterzuiveringsheffing (3,6)
- Duurzame WOZ waarde ontwikkelen (3,5)
- OZB vergroenen (3,5)
- Groene leges (3,3)
- BTW differentiatie (3,2)

Toelichting: 5=Zeer belangrijk, 4=Belangrijk, 3=Redelijk belangrijk, 2=Enigszins bel., 1= Onbelangrijk

Daarnaast zijn genoemd ('Anders, namelijk') heffing voor onttrekking oppervlaktewater, meetbare bijdrage groene tuin (label) belonen, belasting verhard oppervlak en subsidie.

3.2.3 Thema's pilots

Geïnteresseerden noemen als belangrijke thema's met name het ontwikkelen van communicatie en participatie, als ook het meekoppelen op andere duurzaamheidsthema's richting particulieren. De onderwerpen die men in de pilots wil onderzoeken, in volgorde van prioriteit:

1. Ontwikkelen communicatie en participatie richting particulieren (4,2)
2. De mate waarin er op andere (duurzaamheids)thema's kan worden meegekoppeld (4,1)
3. Beslismodel 'financiële prikkels' voor bestuur en beleid (3,9)
4. Wijze waarop vergroenen van belastingen vorm kan krijgen (3,9)
5. Onderzoek naar effect van financiële prikkel op gedragsverandering (3,8)
6. Toetsing van verharding/adaptatievermogen van percelen als grondslag voor prikkel (3,6)
7. Opzetten van een pilot (hoe organiseer je het) (3,4)
8. Juridische aspecten, zoals een verordening (3,3)

Toelichting: 5=Zeer belangrijk, 4=Belangrijk, 3=Redelijk belangrijk, 2=Enigszins bel., 1= Onbelangrijk

Van deze 8 thema's geven met name gemeenten en waterschappen aan dat deze belangrijk tot zeer belangrijk zijn en dat ze in de pilots terug moeten komen. Het gaat hierbij met name om de vorm en rol van de financiële prikkel c.q. het vergroenen van belastingen binnen de zogenaamde beleidsmix. Enkele aanvullende wensen (antwoorden op 'anders, namelijk') zijn: Bewustwording van de eigen verantwoordelijkheid van particulieren, en pilot richten op de technische data uitdaging bij de toetsing van percelen om hoge uitvoeringskosten bij overheden te voorkomen. Pilots kunnen variëren van een voorbereidend onderzoek (rekenexercitie of interviews over haalbaarheid met wijkcontactpersonen) tot daadwerkelijke uitvoering met doelgroepen en bijbehorend onderzoek naar effectiviteit.

3.3 Conclusie pilots

Er is belangstelling om pilots uit te voeren, waarbij er een verschil is in de wijze waarop een pilot wordt uitgevoerd. Dit varieert van een papieren rekenexercitie, via interviews met wijkcontactpersonen, tot werkelijke uitvoering en onderzoek naar effectiviteit. Meest kansrijk wordt geacht om met de rioolheffing te beginnen, in de uitvoering al lerend gesteund door het bijbehorende waterschap en eventueel provincie. Geïnteresseerde respondenten geven aan in clusters van elkaar te willen leren, en al doende te willen ontwikkelen. Zoals steden die samen een pilot doen en in dit gezamenlijke cluster van elkaar leren, en/of een cluster rond een doelgroep als bedrijventerreinen. Zeker acht pilots komen momenteel concreet naar voren. Andere respondenten zijn wel geïnteresseerd. Zij kunnen dit na verdere interne afstemming waarschijnlijk meer openlijk kenbaar maken.

4 Resultaten enquête, samenwerking

Een ander onderdeel in de haalbaarheidsstudie betreft de eventuele behoefte aan samenwerking rond het onderwerp. De reacties rond samenwerking bieden handvatten voor het opzetten van een gezamenlijk ontwikkeltraject om eventuele vervolgstappen samen te ontwikkelen. We geven hieronder de belangrijkste bevindingen en reacties weer, zoals de meerwaarde en het doel van eventuele samenwerking. En de belangrijkste thema's en speerpunten daarbinnen volgens de respondenten.

Belangrijke redenen om deel te willen nemen aan het ontwikkeltraject zijn samen optrekken en leren van elkaar (vraag 15 en 16). Hierdoor hopen respondenten meer inzicht te verwerven over wat wel en niet werkt, tunnelvisie te voorkomen er niet alleen voor te staan en vooral niet het wiel opnieuw te hoeven uitvinden. Het onderwerp ligt vaak gevoelig, dus zorgvuldigheid is geboden. Dat is overigens ook te zien aan het grote aantal overheden dat (nog) niet met naam genoemd wil worden.

4.1 Doel samenwerking

Als belangrijkste doelen om te gaan samenwerken aan dit onderwerp kwamen naar voren:

1. Krachtenbundeling en eventuele barrières samen agenderen en aanpakken (4,3)
2. Reflectie op eigen praktijk en leren van elkaar (4)
3. Betere maatregelen ontwikkelen met lagere kosten door samenwerking en kostendeling bij eventuele inhuur professionals (3,6)

Toelichting: 5=Zeer belangrijk, 4=Belangrijk, 3=Redelijk belangrijk, 2=Enigszins bel., 1= Onbelangrijk

Het vergroten van nationaal draagvlak voor financiële prikkels / vergroenen belastingen en het vergroten van intern draagvlak scoorden gemiddeld een 3,4 (tussen 'redelijk belangrijk' en 'belangrijk').

Als meerwaarde zijn genoemd:

- Samen doen leidt tot **meer inzicht** en voorkomt 'tunnelvisie'
- Kennis en ervaring opdoen voor **zicht op mogelijkheden** alternatieve rioolheffing (niet het wiel te hoeven uitvinden) en **voor besluitvorming**
- Laten zien hoe het kan met alternatieve heffing, **praktijktoetsing** in een pilotwijk helpt om wethouder dit **risico** te laten **nemen** voor het in hele gemeente wordt toegepast
- Als regio sta je **sterker** dan als individuele gemeente

Toelichting: 5=Zeer belangrijk, 4=Belangrijk, 3=Redelijk belangrijk, 2=Enigszins bel., 1= Onbelangrijk

4.2 Partners

Respondenten geven als belangrijkste partners voor het samenwerkingsverband, in volgorde van belang weer:

1. Gemeenten (4,7)
2. Waterschappen (4,4)
3. DPRA (3,6)
4. Woningbouwcorporaties (3,6)
5. Regionale klimaatadaptatieplatforms (3,5)
6. VNG (3,4)
7. Rijksoverheid (3,4)
8. Stichting RIONED (3,3)
9. Provincie (3,2)
10. Drinkwaterbedrijf (3,2)
11. Kennisorganisaties (3,2)
12. Platform Samen Klimaatbestendig (3,1)
13. Unie van Waterschappen (3,1)

Toelichting: 5=Zeer belangrijk, 4=Belangrijk, 3=Redelijk belangrijk, 2=Enigszins bel., 1= Onbelangrijk

Alle genoemde organisatietypen zijn van belang, echter de meer lokaal georiënteerde organisaties zoals gemeenten, waterschappen, woningbouwcorporaties en regionale klimaatadaptatieplatforms zijn meer in beeld en aan zet dan andere meer landelijke organisaties. Uitzondering is opdrachtgever Deltaprogramma Ruimtelijke Adaptatie, waarin koepelorganisaties landelijk samenwerken aan klimaatadaptatie. Daarnaast zijn genoemd: stedenbouwkundigen, architecten, grote adviesbureaus en wateropleidingen.

4.3 Thema's en speerpunten

Er is veel behoefte aan samen ontwikkelen en leren in wat wel en niet werkt om particulieren bewust te maken van hun verantwoordelijkheid, om ze op een of andere manier te bewegen om hemelwater lokaal te verwerken dan wel te bergen. Hoe groter de behoefte en/of noodzaak om particulieren te stimuleren, hoe meer er naar vergroenen van belastingen wordt gekeken. Maar ook naar hoe dit in combinatie met communicatie zo effectief mogelijk kan worden ingezet. Onderzoek naar effectiviteit en de rol in de beleidsmix is dus ook van belang.

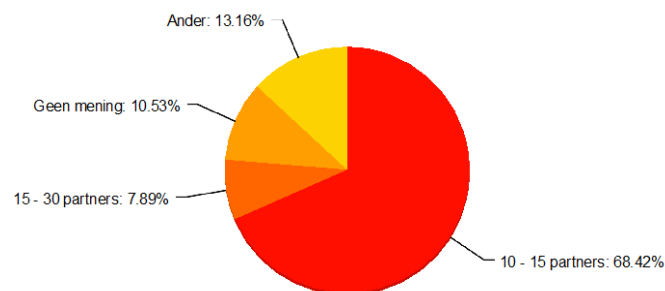
Zie voor de inhoudelijke prioriteiten wat betreft thema's in pilots en het gezamenlijk ontwikkeltraject de verwerking van de resultaten in paragraaf 3.2.

Tijdens de bijeenkomst met respondenten gaven zij aan behoefte te hebben om gezamenlijke thema's verder te kunnen uitwerken. Zij worden daarbij ook gevoerd door kennis en ervaringen (van deskundigen) uit de Duitse en Vlaamse praktijk waar al jaren gewerkt wordt met vormen van financiële prikkels. Ook de ervaring die in Nederlandse gemeenten is opgedaan met belastingdifferentiatie in de afvalsector (Diftar) kan hier een aanvullende rol in spelen.

Voor het beslismodel is aanvullend door klankbordgroep vertegenwoordiging geuit dat het goed zou zijn voor de werkgroep rond het beslismodel om bestuurders te interviewen om de balans tussen de verschillende argumenten voor/tegen financiële prikkels beter te begrijpen (denk aan duurzaamheid, rechtvaardigheid en perceptiekosten). Bestuurlijke interviews rondom deze thema's dragen bij aan een breder gedragen en landelijke kennisontwikkeling.

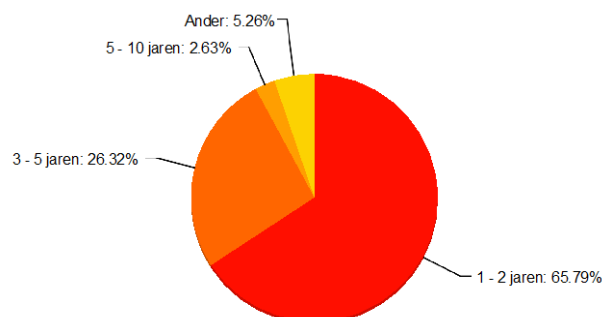
4.4 Omvang samenwerking en looptijd

Op de vraag over de 'ideale' omvang van het gezamenlijke ontwikkeltraject, geeft het merendeel aan de voorkeur te hebben voor 10 – 15 partners. Wanneer alle antwoorden bij elkaar worden opgeteld, dan komt het gemiddelde uit op zo'n 20 partners.

Figuur 9: ideaal aantal partners

Voor de meest haalbare doorlooptijd komen respondenten samen uit op 2 – 3 jaar.

Figuur 10: voorkeur looptijd

4.5 Conclusie samenwerking

Er is om meerdere redenen grote meerwaarde te bereiken door samen op te trekken rond dit onderwerp. Respondenten willen van elkaar leren, samen onderdelen zoals een toolkit en beslismodel al doende ontwikkelen, en ook de opgedane lessen breder verspreiden via een kennisportaal zoals DPRA en de nieuwsbrief.

Naast het uitvoeren van pilots willen partijen uren en middelen investeren in de gezamenlijke onderdelen. Men denkt in eerste instantie aan een looptijd van circa 2 tot 3 jaar.

5 Plan van aanpak pilots en samenwerking

Op basis van de resultaten van de enquête in de hoofdstukken 2 (beleid), 3 (pilots) en 4 (samenwerking), geven we hieronder een eerste schets voor een plan van aanpak voor pilots en potentiële samenwerking rond financiële prikkels en het vergroenen van belastingen. We maken hiervoor gebruik van de reacties van 22 gemeenten, 8 waterschappen, 2 provincies en 2 watercyclus / drinkwaterbedrijven die hebben aangegeven interesse te hebben in deelname in een gezamenlijk ontwikkeltraject. Daarnaast houden we rekening met de antwoorden van Stichting RIONED, een leverancier en een burgerinitiatief.

In dit verkennende stadium stellen niet alle respondenten het op prijs op dat hun naam wordt genoemd in deze rapportage. Alle belangstellende partijen hebben wel aangegeven graag betrokken te worden bij vervolgstappen om de pilots en het gezamenlijk ontwikkeltraject concreet vorm te geven. Daarom is op 12 september samen met DPRA een bijeenkomst georganiseerd voor respondenten om de resultaten van de enquête en het plan van aanpak te toetsen aan de werkelijke wensen van belangstellende gemeenten, waterschappen, brancheverenigingen en een burgerinitiatief. De uitkomsten van deze bijeenkomst nemen we mee in het onderstaande plan van aanpak. De geschetste aanpak geeft invulling aan de in de opdracht genoemde elementen: a) Het uitvoeren van pilots en leren van elkaar; b) Het opzetten en vullen van een Toolkit; en c) Het vormgeven van een gezamenlijk ontwikkeltraject om eventuele vervolgstappen samen te ontwikkelen.

5.1 Clusters met pilots

Gemeenten en waterschappen worden als de belangrijkste partners gezien voor pilots. Daarnaast wordt relatief groot belang gehecht aan het betrekken van regionale klimaatadaptatieplatforms. Ook gezien de voorkeur voor partnerschappen van niet meer dan 20 partners, stellen wij voor om het onderling leren en het samen ontwikkelen via clusters rond een pilot vorm te geven.

We adviseren om deelnemende pilots zelf te laten aangeven in welke samenstelling zij een cluster willen vormen. Een cluster kan regionaal ingericht worden, bijvoorbeeld via een regionaal adaptatieplatform. Ook is een cluster 'steden' denkbaar, deze kwam als wens naar voren in een bespiegelende bijeenkomst met respondenten. Clustering rond een doelgroep is een derde variant, zoals inwoners, bedrijventerreinen of woningbouwcoöperaties en hun huurders. De trekker van een pilot (ambtenaar van gemeente, waterschap of provincie) speelt hierin een cruciale en verbindende rol en maakt de rol van het cluster zichtbaar in het voorstel voor de pilot. Binnen de pilot kan de aandacht met name gericht worden op de rol van financiële prikkels binnen het klimaatadaptatie beleidsinstrumentarium, zoals communicatie, participatie en verplichten. Daarin kan de mate en de wijze waarop er op andere inhoudelijke thema's wordt meegekoppeld worden meegenomen. Afstemming hierover geschiedt via een al bestaand regionaal platform, of via een nieuw samen te stellen

thematische werkgroep met bij voorkeur 4 tot 8 (overheids)partners. Onderling leren over de beleidsmix en de rol van communicatie, subsidie en belastingen daarbinnen kan vervolgens landelijk worden georganiseerd.

Pilots van gemeenten en waterschappen die op basis van de enquête in beeld zijn, en die toestemming geven om in dit verkennende stadium genoemd te worden, zijn:

- Gemeente Enschede
- Gemeente Son en Breugel
- Gemeente Amsterdam en Waternet
- Gemeente Arnhem
- Gemeente Rijssen-Holten
- Burgerinitiatief Boekel
- Waterschappen De Dommel; Aa en Maas; en Amstel, Gooi en Vecht

Op 12 september is door de aldaar aanwezige respondenten (gemeenten, waterschappen, een branchevereniging en een burgerinitiatief) een voorzet gedaan voor een aantal clusters:

- **Steden** – cluster van verschillende steden die samenwerken met verschillende doelgroepen in hun steden (wijk aanpak, omgaan met eigenaren / huurders, woningcorporaties) om te verkennen wat wel en wat niet werkt rond de rioolheffing en binnen de beleidsmix
- **Bedrijventerreinen** – collectief oppakken bedrijventerrein(en) als showcase 'zo pakt de regio een bedrijventerrein aan'. Brancheverenigingen stimuleren verspreiding van kennis en ervaring binnen hun branche
- **Waterschappen** – samenwerking tussen waterschappen met als doel om pilots in samenwerking met een burgerinitiatief en gemeenten te stimuleren en daarin te investeren; focus op werkregio's.

Nadrukkelijk is gesproken over een organisch groeimodel, starten met enkele pilots, en van daaruit gaandeweg uitbouwen naar meer pilots en clusters. Hierin ook de lessen van de DifTar-aanpak in veel Nederlandse gemeenten meenemen (stimuleren gescheiden afvalinzameling via gedifferentieerde afvalheffing), en ervaringen in Duitsland en Vlaanderen. Voor een volgende stap concretiseren belangstellende gemeenten en waterschappen begin 2019 hun pilot-wensen verder op basis van een uitvraag die wordt voorbereid door team DPRA in overleg met nader te bepalen vertegenwoordiging van het in te richten samenwerkingsverband. Tevens zoeken de ambtenaren van gemeenten en waterschappen, die opteren voor een pilot, bestuurlijk draagvlak in de eigen organisatie. Uiteraard kunnen rechtstreeks betrokken leden van team DPRA en van de vertegenwoordiging waarmee wordt afgestemd, vanuit het oogpunt van integriteit, zelf geen voorstel voor een pilot indienen.

5.2 Landelijke samenhang

Veel respondenten gaven aan duidelijk meerwaarde te zien in landelijke samenhang en samenwerking. ‘Niet het wiel opnieuw te hoeven uitvinden’ is meerdere malen genoemd. Krachtenbundeling, samen leren en betere resultaten, is wat respondenten beogen met de samenwerking (zie ook paragraaf 4.1). In de spiegelende bijeenkomst met respondenten is aangegeven dat de continue wisselwerking tussen doen in praktijk en pilots, en ontwikkelen van tools rond thema’s van belang is. Dus bijvoorbeeld een beslismodel iteratief met de praktijk al doende samen uitwerken. Op basis van de resultaten van de enquête en de bijeenkomst schetsen we de contouren van een gezamenlijk ontwikkeltraject waarbinnen het werken in clusters met pilots de basis is.

De belangrijkste thema’s voor bredere landelijke samenwerking lijken die van A) het beslismodel voor bestuur en beleid; B) de toetsing van percelen en C) een eenduidige opzet van het onderzoek naar de effectiviteit van de prikkels te zijn. We werken ze hieronder uit.

5.2.1 Landelijke thema’s in werkgroepen

Landelijk richt het totale samenwerkingsverband een aantal thematische werkgroepen in met vertegenwoordiging uit ieder cluster rond de pilots en waar mogelijk de gemeentelijke trekker van de pilot. Vooraf is er een concrete opdracht voor een eindproduct geformuleerd waarmee men gezamenlijk aan de slag gaat. Zo mogelijk wordt aansluiting gezocht bij expertise binnen DPRA en/of het ministerie van Infrastructuur en Waterstaat, en/of specifieke externe expertise ter ondersteuning betrokken of ingehuurd.

A. Beslismodel

- Definiëren vormen van prikkels (de mogelijkheden)
- Via onderling leerproces (mede gevoed door van de clusters van pilots) kijken naar welke zaken een rol spelen in ambtelijke en bestuurlijke afweging
- Hierbij onder meer het eerdere werk rond duurzaamheids-, rechtvaardigheids- en institutionele afwegingen in meenemen (zie inventarisatie ‘[Financiële prikkels voor klimaatadaptatie](#)’ voorafgaand aan deze rapportage)
- Rol van financiële prikkels binnen de beleidsmix meenemen, inclusief de wijze waarop op andere thema’s kan worden meegekoppeld
- Samenstellen beslismodel voor bestuurders, inclusief voor ambtelijk gebruik.

B. Toetsing percelen

- Bruikbaarheid van de wijze van toetsing meenemen in de pilots, waaronder perceptiekosten
- Mogelijkheid om gebruik te maken van het ‘Big Data’ traject dat momenteel loopt bij DPRA in samenwerking met het kadaster.

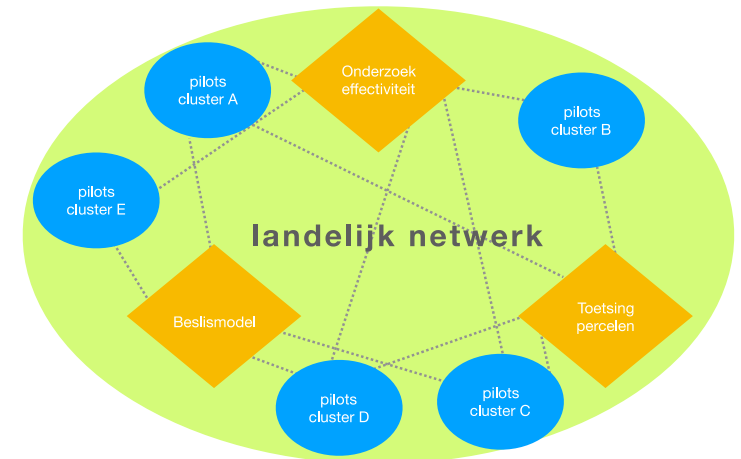
C. Onderzoek effectiviteit

- Samen met gedragsonderzoekers zorgen voor een eenduidige en valide ‘meting’ van gedragsverandering
- Hiertoe wordt allereerst de optie onderzocht om gebruik te maken van expertise van het Behavioural Insight Team (BIT) binnen het ministerie van Infrastructuur en Waterstaat.
- Deze werkgroep zal ook nauw samenwerken met de clusters van pilots, en de onderzoeken naar effectiviteit die daar lopen.

5.2.2 Onderlinge samenhang versterken

Naast de clusters van pilots en de landelijke werkgroepen is er procesmanagement nodig om het geheel bij elkaar te houden en de verschillende pilots en werkgroepen elkaar goed te laten versterken. Deze ondersteuning en organisatie van het proces speelt voor zowel de landelijke thematische werkgroepen als van het geheel (figuur 11). Het overkoepelende procesmanagement stemt hier mee af. Het is aan te bevelen om vanuit ieder cluster van pilots een afvaardiging in de verschillende werkgroepen te laten plaats vinden.

Respondenten geven de voorkeur aan voor een traject van 2 – 3 jaar en een ideale omvang van 15 - 20 partners (figuren 9 en 10 in hoofdstuk 4). Op basis hiervan is het voorstel om de clusters van pilots en de werkgroepen ieder uit niet meer dan 15, of zelfs minder partners te laten bestaan.

Figuur 11: Schematische weergave van pilot clusters en samenwerking in thematische landelijke werkgroepen

Naast de bijeenkomsten die de werkgroepen en clusters van pilots zelf organiseren, denken we dat het goed is om minimaal 2 jaarlijkse bijeenkomsten / werkateliers met alle professionele betrokkenen in het hele traject te organiseren. Om het netwerk te verstevigen, van elkaar te leren en gezamenlijk eventuele barrières en kansen te

identificeren en agenderen. Als optie noemen we om jaarlijks of halverwege en bij afronding een landelijk breed event voor kennisverspreiding te organiseren. Dit kan eventueel onderdeel zijn van een ander event voor dezelfde groep van beoogde professionals.

5.3 Commitment

Gemeenten, waterschappen, waterwinbedrijven en provincies geven aan een financiële bijdrage over te hebben voor samenwerking aan financiële prikkels. De financiële omvang van dit aangegeven commitment in budget (naast de besteding van eigen tijd) dekt ongeveer de verwachte kosten voor het organiseren van de samenwerking en het onderlinge leerproces.

Naast het positief beantwoorden van de vragen rond interesse in pilots en samenwerking financiële prikkels, blijkt het commitment van de geïnteresseerde overheden ook uit hun toezeggingen om in zowel in tijd als met financiële middelen te willen bijdragen.

5.4 Kosten en financiering

De kosten voor de uitvoering van pilots en ondersteuning van de samenwerking zijn te verwachten voor activiteiten binnen de volgende onderdelen:

Regionale en thematische pilots

Betrokken overheden organiseren eventueel met lichte ondersteuning van waarschijnlijk in te huren algemeen procesmanagement zelf de voorbereiding van pilots en clusters waarbinnen zij samen willen optrekken. Voor inhuur van externe expertise kunnen overheden voor hun pilot financiering van DPRA vragen. Een oproep voor specificering van pilots en hun behoefte aan ondersteuning wordt openbaar gemaakt.

Landelijke thematische werkgroepen

Het laten organiseren en ondersteunen van landelijke werkgroepen (circa 4 bijeenkomsten per jaar) wordt gefinancierd met behulp van een bijdrage van de deelnemende organisaties en DPRA samen.

Over all procesmanagement

De algemene organisatie en ondersteuning van de samenwerking bestaat uit het afstemmen met werkgroepen, pilots, klankbordgroep met koepelvertegenwoordiging en DPRA; 2 landelijke partnerbijeenkomsten organiseren; het verzorgen van communicatie binnen de samenwerking; en content voor DPRA webpagina en nieuwsbrief aanleveren.

5.4.1 Financiering

Van DPRA wordt een bijdrage gevraagd voor met name de inhuur van inhoudelijke expertise. De deelnemende partijen organiseren en financieren zelf het gezamenlijke ontwikkel- en

leerproces. In afstemming met DPRA kan voor individuele pilots inhoudelijke expertise worden ingehuurd, de betrokken overheden dragen zorg voor eventuele co-financiering en inzet via eigen uren. De te doorlopen stappen zijn vergelijkbaar met de Impactproject procedure van DPRA: 1) formuleren (doel, aard, omvang, diepgang van de pilot en aandeel co-financiering etc) en organiseren van pilots en clusters daar rond om heen, 2) bepalen welke pilots in staat zijn te starten, 3) formuleren van de adviesvraag en het doorlopen van de inhuurprocedure. De (gemeentelijke) projectleiders van de pilots spelen hierin een cruciale rol en overleggen met de opdracht coördinator vanuit DPRA.

Het gezamenlijke ontwikkel- en leertraject, en de organisatorische kant van de thematische werkgroepen krijgen gestalte doordat deelnemende partijen samen de eventuele ondersteuning voor de samenwerking organiseren. Naar behoefte, voortschrijdend inzicht en de mate waarin resultaten zijn te delen in een bredere setting, kan in de loop van 2019 door partijen samen en/of DPRA worden besloten om een specifiek landelijk kennisevent te organiseren.

We adviseren om de huidige klankbordgroep te continueren. Door deze circa twee maal per jaar te organiseren vindt ook afstemming plaats met de betrokken koepelorganisaties, naast dat deze bij onderdelen betrokken zijn. Zoals de duurzame modelverordening voor de rioolheffing die VNG inmiddels maakte.

5.4.2 Beoogde resultaten en doorlooptijd

De hiervoor geschetste aanpak geeft invulling aan de in de opdracht voor de haalbaarheid van een gezamenlijk ontwikkeltraject genoemde elementen:

- Het uitvoeren van pilots en leren van elkaar -> *De pilots als kern van clusters, en als praktijkbasis voor landelijke samenwerking.*
- Het opzetten en vullen van een Toolkit -> *Met name de werkgroep rond het beslismodel, maar ook de producten uit de werkgroepen rond toetsing en onderzoeken van effectiviteit vullen de toolkit. -> tools iteratief al doende samen lerend en maatwerk steeds volgende stappen ontwikkelen die op dat moment nodig blijken te zijn.*
- De modelverordening. VNG heeft de Verordening rioolheffing als instrument om duurzaamheidsdoelen te realiseren gereed. In de pilots en samenwerking speelt de modelverordening en eventuele aanpassing op basis van praktijkervaring een belangrijke rol.

De verwachte doorlooptijd van de samenwerking zal 2 tot 3 jaar zijn. Met een gezamenlijke start in 2019 door organisaties die direct aan de slag willen of al aan de slag zijn met pilots. Op weg naar 2020 kan dit aantal pilots en partners verder worden uitgebreid. In een eerste gezamenlijke bijeenkomst in het voorjaar van 2019 worden de beoogde landelijke thematische werkgroepen verder ingericht, en gestart.

5.5 Conclusie plan van aanpak

De resultaten van de enquête, de bijeenkomst met geïnteresseerden en de reacties van klankbordgroepleden geven inzicht in de in hoofdstuk 1 genoemde punten uit de opdracht van het haalbaarheidsonderzoek:

1. Partijen willen samen verder ontwikkelen en effectiviteit toetsen van vergroenen watergebonden belastingen voor klimaatadaptatie;
2. Minimaal 8 gemeenten, 3 waterschappen en 2 provincies willen actief met pilots de start van het ontwikkeltraject vormen;
3. Leerdoelen binnen de clusters van pilots richten zich met name op de vormen van financiële prikkels en de rol van de prikkel binnen de beleidsmix. Gezamenlijk willen partijen in landelijke werkgroepen verder verdiepen en ontwikkelen rond een beslismodel, toetsing en eenduidig onderzoek naar effectiviteit;
4. Een eerste tranche aan pilotprojecten richt zich op 1) Stedelijke samenwerking, 2) Brabantse samenwerking onder meer rond een burgerinitiatief, en 3) Prikkels voor bedrijventerreinen;
5. De aandacht gaat met name uit naar een duurzame rioolheffing in samenhang met de bredere beleidsmix van gemeenten, waterschappen en provincies samen;
6. Voor de concrete onderdelen die samen de toolkit vormen (beslismodel, toetsing en onderzoek effectiviteit) wordt in landelijke themagroepen samengewerkt. Het bredere samen leren krijgt vorm binnen clusters van pilots en middels twee landelijke bijeenkomsten er jaar. Deze landelijke bijeenkomsten kennen een vergelijkbare opzet als binnen een Community of Practice;
7. Afhankelijk van wat in pilots en landelijk nodig is, wordt zo veel mogelijk samen gewerkt (voor zover effectief en efficiënt) met andere regionale en landelijke initiatieven. Voor de regionale versterking ligt het aanspreekpunt bij de deelnemende overheden en eventueel cluster. Landelijk zal dit vorm krijgen via het overkoepelende procesmanagement en/of een in te richten vertegenwoordiging van de samenwerking;
8. De totale kosten verminderd met de uren van eigen inzet en de co-financieringsbijdrage aan de pilots, worden door partijen bij elkaar gelegd ten behoeve van ondersteunend onderzoek en procesmanagement. DPRA vraagt partijen pilots te formuleren, in te dienen en te organiseren. Voorstellen voor pilots met co-financiering en ingebed in een cluster krijgen de mogelijkheid om adviescapaciteit in te huren. De uitvraag voor expertise wordt in samenspraak met vertegenwoordiging van het samenwerkingsverband vorm gegeven. Deelnemende partijen financieren samen de inhuur van procesmanagement om het samen leren en ontwikkelen te laten begeleiden, zowel de landelijke overall als de organisatorische kant van de werkgroepen.
9. Het commitment wordt aangegaan voor minimaal twee jaar, later instromen en/of verlengte is naar behoefte mogelijk.

Bijlagen

Bijlage 1: Samenstelling Klankbordgroep

Annemarieke Grinwis	Ministerie van Infrastructuur en Waterstaat, DG Water en Bodem
Nieske Bisschop	Ministerie van Infrastructuur en Waterstaat, Deltaprogramma Ruimtelijke Adaptatie
Cees van Bladeren	Unie van Waterschappen
Ivo Buijnsters	Interprovinciaal Overleg
Michel Bunt	Gemeente Rotterdam
Gert Dekker	Ambient
Daniel Goedbloed	Amsterdam Rainproof
Rob Hermans	Stichting RIONED
Marcel Lohuis	Ministerie van Infrastructuur en Waterstaat, DG Ruimte en Water
Peter Regoort	Ministerie van Infrastructuur en Waterstaat, DG Ruimte en Water
Jacco Slomp	Vereniging van Nederlandse Gemeenten

Bijlage 2: Werkspoor Differentiatie Belastingen

Binnen de Green Deal Groene Daken

Eric Hendrickx	Waterschap de Dommel (voorzitter)
Jeroen Buitenweg	Waterschap Vechtstromen
André van den Engel	VEBIDAK
Mandy van Kouwen	Waterschap Aa en Maas
Paul van Roosmalen	Gemeente Rotterdam
Jean-Paul de la Roy	Gemeente Son en Breugel
Hendrik Jan Teekens	Gemeente Enschede

Bijlage 3: Enquête en begeleidende e-mail

Begeleidende e-mail

Verstuurd 11 juni 2018

Oproep en enquête: Samenwerking financiële prikkels voor klimaatadaptatie

Beste professional op het gebied van klimaatadaptatie,

Oproep samenwerking financiële prikkels

Het klimaat verandert en dat vraagt om een andere inrichting van onze leefomgeving. Een breed samenwerkingsverband bestaande uit Rijk, decentrale overheden, koepelorganisatie en kennisorganisaties agendeert 'Financiële prikkels voor klimaatadaptatie' als vorm van beleid richting particulieren. Gemeenten en waterschappen kunnen deze beleidsmaatregel inzetten om inwoners en ondernemers te stimuleren tot het klimaatbestendig maken van hun gebouwen en tuinen. Het samenwerkingsverband heeft een inventarisatie uitgevoerd van verschillende financiële prikkels en hun potentieel.

Aanbevelingen

De bij de inventarisatie betrokken organisaties hebben een aantal aanbevelingen voor vervolgstappen gedaan:

1. Uitvoeren van pilots en leren van elkaar,
2. Het opzetten en vullen van een Toolkit en
3. Het vormgeven van een duurzame modelverordening rioolheffing.

Meer informatie over het traject tot nu toe is te vinden op ruimtelijkeadaptatie.nl en de [pagina Differentiatie Belastingen](#) op de website van de Green Deal Groene Daken. Op 22 maart stemde de Stuurgroep Deltaprogramma Ruimtelijke Adaptatie (DPRA) in met een haalbaarheidsstudie voor uitwerking van een eventueel gezamenlijk ontwikkeltraject voor financiële prikkels waarin pilots een centrale rol zullen spelen.

Enquête

Om de haalbaarheid en invulling van een dergelijke samenwerking vorm te geven, hebben we in opdracht van het DPRA een enquête opgesteld. Vanwege uw betrokkenheid bij het onderwerp willen we u vragen om **uiterlijk maandag 9 juli** deze enquête in te vullen, en zo het onderwerp een stap verder te brengen. Het invullen kost circa 20 minuten. Met behulp van een code (rechts bovenaan het scherm bij het invullen) kunt u eventueel de enquête tussentijds onderbreken en op een later moment hervatten.

Link naar de enquête: https://www.enquetemaken.com/s/fin_prikkels_adaptatie

Voor wie?

U ontvangt deze enquête omdat u heeft aangegeven belangstelling te hebben en/of betrokken bent bij bovenbeschreven studies naar financiële prikkels voor klimaatadaptatie waaronder het 'vergroenen' van belastingen.

Het invullen van deze enquête is vrijblijvend en leidt op geen enkele manier tot verplichtingen voor u of uw organisatie. U kunt aan het einde van de enquête aangeven of u wilt of uw antwoorden anoniem worden verwerkt. Ook kunt u daar aangeven op welke wijze u betrokken wilt blijven.

Kent u andere professionals voor wie dit onderwerp relevant is? Stuur deze mail gerust aan hen door.

Hartelijk dank voor het invullen en doorsturen!

Met vriendelijke groet,

Mede namens de Stuurgroep Delta Programma Ruimtelijke Adaptatie,

Anne-Marie Bor – NextGreen (a.bor@nextgreen.nl, 06-12634071)

Carleen Mesters – Stroom en Onderstroom (vraag@carleenmesters.nl, 06-21508914)

Enquête voor samenwerking rond financiële prikkels voor klimaatadaptatie

Welkom

Haalbaarheidsonderzoek 'Samenwerking financiële prikkels voor klimaatadaptatie'
Een breed samenwerkingsverband bestaande uit Rijk, decentrale overheden, koepelorganisaties en kennisorganisaties agendeert 'Financiële prikkels voor klimaatadaptatie' als vorm van beleid richting particulieren. Op de webpagina <https://ruimtelijkeadaptatie.nl/actueel/actueel/nieuws/2018/financiele-prikkels-0/> vindt u de oproep van de stuurgroep Deltaprogramma Ruimtelijke Adaptatie (DPRA) en de bijbehorende inventarisatie en het pamflet met infographic.

Enquête

Met deze enquête inventariseren we in opdracht van de stuurgroep DPRA de behoefte aan een eventueel gezamenlijk ontwikkeltraject voor financiële prikkels voor klimaatadaptatie bij overheden en koepelorganisaties. De resultaten moeten zicht geven op het doel, de werkwijze, de activiteiten en de potentiële partners van het gezamenlijke ontwikkeltraject. Bijvoorbeeld door te leren van elkaar en te reflecteren op ieders pilot in een community of practice. Of bijvoorbeeld door (in werkgroepen) aan onderdelen samen te werken, zoals een bestuurlijk afwegingsmodel, juridische formulering en/of de toetsing van de mate van verharding. De uitkomsten van de enquête verwerken we in een advies aan de stuurgroep die eind 2018 mede besluit over het al dan niet starten van een gezamenlijk ontwikkeltraject.

Vrijblijvend

Het invullen van deze enquête is vrijblijvend en leidt op geen enkele manier tot verplichtingen voor u of uw organisatie. Wij vragen u in deze enquête hoofdzakelijk naar uw professionele mening en ambitie.

Aan het einde van de enquête kunt u aangeven of u wilt of uw antwoorden anoniem worden verwerkt en of u op de hoogte gehouden wilt worden van de verdere ontwikkelingen.

Het invullen van de enquête kost circa 20 minuten. Uiterste invuldatum is maandag 9 juli. Er zijn in totaal 6 pagina's met vragen over: 1) Huidige beleid; 2) Gewenste inhoud en afbakening; 3) Beoogd doel van samenwerking; 4) Eventuele pilots en partners; 5) Voorwaarden voor samenwerking en 6) Contact-informatie. Met behulp van de code die rechts bovenaan het scherm verschijnt bij het invullen, kunt u de enquête tussentijds onderbreken en op een later moment hervatten.

Wij kijken uit naar uw reactie en danken u hartelijk voor het invullen, mede namens de Stuurgroep DPRA.

Met vriendelijke groeten,

Carleen Mesters (vraag@carleenmesters.nl, 06-21508914) en Anne-Marie Bor (a.bor@nextgreen.nl, 06-12634071)

Pagina 1, Klimaatadaptatie – huidig beleid en voornemens

Financiële prikkels, en daarbinnen het vergroenen van belastingen, is een van de manieren om particulieren te stimuleren om hun perceel en gebouw klimaatbestendig te maken. Op deze pagina vragen welke vormen van beleid op dit moment actueel zijn in uw organisatie.

1. Heeft u / uw organisatie beleid en/of acties gericht op klimaatadaptatie op particulier terrein? Heeft u beleid / acties gericht op klimaatadaptatie op particulier terrein?
Ja / nee
2. Indien ja, geef aan op hoofdlijnen: welke type particulieren, en welk type actie en/of beleid?
3. Hanteert u / uw organisatie momenteel financiële prikkels om private partijen te stimuleren klimaatadaptatie maatregelen toe te passen?
Ja / nee
4. Indien ja, geef aan op hoofdlijnen: welk type stakeholder, en welk type prikkel?
5. Heeft u / uw organisatie plannen om financiële prikkels te gaan ontwikkelen?
Ja / nee
6. Indien ja, geef aan op hoofdlijnen: welk type stakeholder en welk type prikkel
7. Voor gemeenten: Is differentiatie van de rioolheffing in het coalitieprogramma 2018 al opgenomen en/of is er bestuurlijk draagvlak voor?
Ja / nee
8. Licht eventueel toe:

Pagina 2, Gezamenlijk ontwikkeltraject - gewenste inhoud en afbakening

Stel dat u zou participeren in een gezamenlijk ontwikkeltraject, welke onderwerpen en/of onderdelen zijn dan voor u belangrijk om te agenderen en samen aan te werken? Wij vragen u op deze pagina naar uw professionele mening en ambitie.

Wanneer een onderwerp wel belangrijk voor u is, maar niet om binnen een samenwerking te agenderen, dan kunt u dit apart aanvinken bij 'Wel belangrijk, niet in deze samenwerking'.

Na onderstaande vragen, vragen we u om aan te geven welke voorkeur u heeft voor de (gezamenlijke) werkwijze als u aan financiële prikkels voor klimaatadaptatie zou werken.

9. Op het gebied van financiële prikkels: welke onderwerpen en onderdelen zijn voor u belangrijk, binnen een eventueel gezamenlijk ontwikkeltraject?

	5	4	3	2	1	X
Financiële prikkels voor klimaatadaptatie algemeen						
Eenmalige financiële prikkels (bijvoorbeeld subsidie)						
Structurele financiële prikkels (bijv. korting rioolheffing)						
Vergroenen van belastingen						
Anders, namelijk						

Schaal: 5=Zeer belangrijk, 4= Belangrijk, 3= Redelijk belangrijk, 2= Enigszins belangrijk, 1=Onbelangrijk, X=Wel belangrijk, niet in deze samenwerking

10. Op het gebied van het vergroenen van belastingen voor klimaatadaptatie: welke onderwerpen en onderdelen zijn voor u belangrijk, binnen een eventueel gezamenlijk ontwikkeltraject?

	5	4	3	2	1	X
Vergroenen belastingen klimaatadaptatie i.h. algemeen						
Waterzuiveringsheffing						
Groene leges						
BTW differentiatie						
Duurzame WOZ waarde ontwikkelen						
OZB vergroenen						
Anders, namelijk						

Schaal: zie bij vraag 9.

11. Welke onderwerpen en onderdelen zijn voor u belangrijk rond het opzetten van een pilot binnen een eventueel gezamenlijk ontwikkeltraject?

Opzetten van een pilot (hoe organiseer je het)

	5	4	3	2	1	X
Wijze waarop vergroenen van belastingen vorm kan krijgen (korting, vouchers, bonus/malus, individueel of per wijk, voor particulieren of bedrijven, etc.)						
Beslismodel 'financiële prikkels' voor bestuur en beleid						
Ontwikkelen communicatie en participatie richting particulieren rond financiële prikkel						
De mate waarin er op andere (duurzaamheids)thema's kan worden meegekoppeld						
Juridische aspecten, zoals een verordening						
Toetsing van verharding/adaptatievermogen van percelen als grondslag voor prikkel						
Onderzoek naar effect van financiële prikkel op gedragsverandering						
Anders, namelijk						

Schaal: zie bij vraag 9.

12. Licht eventueel toe:

13. Op welke wijze wilt u aan de onderdelen die voor u belangrijk zijn, samenwerken met anderen?

- Samen onderdelen ontwikkelen en uitwerken (bijvoorbeeld in werkgroepen rond onderdelen)
- Samen onderdelen ontwikkelen, zelf uitwerken en samen reflectie
- Zelf onderdelen ontwikkelen en uitwerken, samen delen en reflectie (bijvoorbeeld in een Community of Practice)
- Zelf onderdelen ontwikkelen en uitwerken, geen reflectie in groep, alleen bestuurlijke samenwerking en dialoog met rijksbeleid
- Anders, namelijk

14. Licht eventueel toe:

Pagina 3, Gezamenlijk ontwikkeltraject - doel van samenwerking

Met onderstaande vraag willen we de belangrijkste beweegredenen voor de eventuele samenwerking scherp krijgen.

15. Wat zou voor u het belangrijkste doel zijn om deel te nemen aan een eventueel gezamenlijk ontwikkeltraject?

	5	4	3	2	1	0
Vergroten nationaal draagvlak voor financiële prikkels						
Vergroten nationaal draagvlak voor vergroenen belastingen						
Vergroten intern draagvlak financiële prikkels						
Vergroten intern draagvlak vergroenen belastingen						
Reflectie op eigen praktijk en leren van elkaar						
Betere maatregelen ontwikkelen met lagere kosten door samenwerking en kostendeling bij eventuele inhuur professionals						
Krachtenbundeling en eventuele barrières samen agenderen en aanpakken						
Anders, namelijk						

Schaal: 5=Zeer belangrijk, 4= Belangrijk, 3= Redelijk belangrijk, 2= Enigszins belangrijk, 1=Onbelangrijk, 0=Geen mening / n.v.t.

16. Licht eventueel toe waar voor u de belangrijkste meerwaarde van samenwerking uit bestaat:

Pagina 4, Gezamenlijk ontwikkeltraject - eventuele pilot en partners

17. Wilt u eventueel een proefproject/pilot inbrengen in een gezamenlijk ontwikkeltraject wanneer dat zou aansluiten bij uw wensen?
ja / nee
18. Bent u geïnteresseerd in deelname aan een eventueel gezamenlijk ontwikkeltraject, ook als u nu geen concrete pilot voor ogen heeft?
ja / nee
19. Zo ja, op welke wijze zou u eventueel willen deelnemen?
- Ik wil deelnemen aan de bijeenkomsten (circa 4 tot 6 keer per jaar)
  - Ik wil agendalid zijn (op de hoogte blijven, een enkele keer deelnemen aan een bijeenkomst)
  - Anders, namelijk
20. Licht uw bovenstaande antwoord(en) eventueel toe, ook wanneer u geen belangstelling heeft voor een gezamenlijk ontwikkeltraject.
21. Welke andere organisatie(s) en initiatieven zijn voor u van belang voor de uitvoering van een eventueel project/pilot dan wel voor het gezamenlijke ontwikkeltraject?

	5	4	3	2	1	0
Gemeente						
Waterschap						
Provincie						
Rijksoverheid						
Delta Programma Ruimtelijke Adaptatie						
Platform Samen Klimaatbestendig						
Vereniging Nederlandse Gemeenten (VNG)						
Interprovinciaal Overleg (IPO)						
Unie van Waterschappen (UvW)						
Stichting RIONED						
Regionaal klimaatadaptatie samenwerkingsverband						
Drinkwaterbedrijf						
Woningcorporatie						
Kennisorganisatie / adviesbureau						
Anders, namelijk						

Schaal: 5=Zeer belangrijk, 4= Belangrijk, 3= Redelijk belangrijk, 2= Enigszins belangrijk, 1=Onbelangrijk, 0=Geen mening / n.v.t.

22. Geef hieronder aan welke specifieke organisatie u in gedachten heeft voor het gezamenlijke ontwikkeltraject:
Gemeente:
Waterschap:

Provincie:
Ministerie:
Kennisorganisatie / Adviesbureau:
Anders, namelijk:

23. Licht toe op welke wijze de organisaties die voor u van belang zijn, volgens u betrokken zouden moeten worden:

Pagina 5, Gezamenlijk ontwikkeltraject - voorwaarden

Voorgaande vragen gaven onder meer inzicht in wat u uit een eventuele samenwerking wilt halen. Voor het verder vormgeven van de eventuele samenwerking stellen we u hieronder een aantal vragen over de voorwaarden die mogelijk voor u van belang zijn. Zowel wat betreft de randvoorwaarden, als wat betreft uw eventuele bijdrage.

24. Wat is volgens u een haalbare doorlooptijd voor een eventueel gezamenlijk ontwikkeltraject dat voldoet aan uw inhoudelijke wensen en belangen?
- 1 - 2 jaren
  - 3 - 5 jaren
  - 5 - 10 jaren
  - Anders, namelijk
25. Wat is voor volgens u de 'ideale' omvang van een eventueel gezamenlijk traject?
- 10 - 15 partners
  - 15 - 30 partners
  - 30 - 50 partners
  - Meer dan 50 partners
  - Geen mening
  - Anders, namelijk
26. Welke vorm van (bestuurlijk) commitment voor het ontwikkeltraject is belangrijk voor u?
- Getekend manifest/akkoord op bestuursniveau
  - Op basis van aanmelding op 'ambtelijk' niveau
  - Op basis van vrijblijvendheid
  - Anders namelijk
27. Licht uw antwoord toe
28. Wat wilt u brengen in een gezamenlijk ontwikkeltraject (denk aan kennis, ervaring, pilot, netwerk, et cetera)?

29. Wat wilt u bijdragen aan het gezamenlijke deel van een eventueel ontwikkeltraject, als het gaat om een in-kind bijdrage in uren, inclusief de uren die u aan een eventuele pilot denkt te besteden (op jaarbasis)?

- 50 - 150 uren
- 150 - 300 uren
- 300 - 600 uren
- 600 - 1.000 uren
- Anders, namelijk

30. Welke financiële bijdrage is voor uw organisatie haalbaar op jaarbasis, om de eventuele kosten van de gezamenlijke onderdelen te bekostigen er van uitgaande dat het gezamenlijke ontwikkeltraject tegemoet komt aan uw wensen?

- 1.000 – 2.000 euro
- 2.000 – 5.000 euro
- 5.000 – 10.000 euro
- Anders namelijk

31. Is er eventueel een andere wijze waarop u zou willen bijdragen?

32. Welke andere suggesties heeft u om het gezamenlijke ontwikkeltraject mogelijk te maken (bijvoorbeeld een gezamenlijke subsidieaanvraag, via detachering, etcetera)? Licht uw antwoord eventueel toe.

33. Indien u / uw organisatie een pilot of proefproject overweegt: wat verwacht u / uw organisatie te investeren in deze eigen pilot of proefproject? NB deze investering nemen we eventueel als potentiële in-kind bijdrage aan het gezamenlijke traject mee. Geschat aantal uren (in totaal):   Geschatte uitgaven (in totaal):
Anders / licht toe:

Op de laatste pagina van de enquête kunt u aangeven of we u mogen benaderen voor aanvullende vragen rond een eventuele pilot.

34. Welke aanvullende opmerkingen / suggesties wilt u meegeven die voor u van belang zijn voor het verder vormgeven van het eventuele gezamenlijke ontwikkeltraject?

Pagina 6, Contact informatie

35. Voor welk type organisatie werkt u?

- Gemeente
- Waterschap
- Provincie

- Rijksoverheid
- Kennis- of adviesorganisatie
- Anders, namelijk

36. Vul hieronder uw contactgegevens in:

Naam organisatie:	Postcode hoofdkantoor:
Naam contactpersoon:	Functie contactpersoon:
E-mail adres:	Telefoon:

37. Geeft u toestemming om de naam van uw organisatie te noemen in de verwerking van de resultaten van de enquête?

Ja / nee, alleen type organisatie

38. Geeft u toestemming om de naam van uw organisatie te noemen in het advies aan de stuurgroep DPRA?

Ja / nee, alleen type organisatie

39. Mogen we met u contact zoeken voor nadere informatie (bijvoorbeeld rond een eventuele pilot)?

Ja / nee

40. Wilt u op de hoogte blijven van de resultaten van deze enquête en verkenning?

Ja / nee

41. Het onderwerp 'Financiële prikkels voor klimaatadaptatie' komt mede voort uit de Green Deal Groene Daken. Wilt u de nieuwsflits ontvangen (circa 4 maal per jaar) van de Green Deal Groene Daken?

Ja / nee

42. In het kader van de recente AVG: wilt u dat we uw gegevens verwijderen na afronding van dit haalbaarheidsonderzoek (uiterlijk eind oktober 2018)? *

- Ja, ik wil dat onze gegevens worden verwijderd
- Nee, verwijderen hoeft niet. Ik stem in dat onze gegevens worden bewaard met inachtneming van bovengenoemde antwoorden.
- Anders, namelijk

Hartelijk dank voor het invullen! Wij sturen u de uitkomsten van de enquête na de zomer toe, indien u heeft aangegeven hiervoor belangstelling te hebben.

Met vriendelijke groeten,
Carleen Mesters (vrraag@carleenmesters.nl, 06-21508914) en Anne-Marie Bor (a.bor@nextgreen.nl, 06-12634071)